

„Američané Havla milují více než Češi,“ říká Martin C. Putna

4.5.2009 ct24.cz Osobnosti na ČT24

ČT24

První prezidentská knihovna u nás vznikla před pěti lety. Lze se v ní dozvědět mnoho zajímavého i neznámého o politickém, uměleckém i osobním životě bývalého československého a českého prezidenta Václava Havla. Její vznik byl inspirován tradicí knihoven amerických prezidentů, její vzhled je však typicky český, respektive havlovský. Nejde tedy o nějaký monument nebo snad svatostánek. Jejím ředitelem je literární historik, kritik a také vystudovaný teolog Martin C. Putna, host Miroslava Škraňky pořadu Před půlnocí z 30. dubna.

Co je to vlastně prezidentská knihovna?

Pojem prezidentská knihovna pochází z amerického kontextu. Tam je to velmi běžné, každý tomu rozumí. Proto když píšu svým americkým přátelům a říkám, že pracuji pro prezidentskou knihovnu, říkají, že to je úžasné. U nás se to musí trochu vysvětlovat. Ve Spojených státech je do velké míry prezidentský systém a prezident hraje ve společnosti skutečně obrovskou roli. Proto ve 30. letech minulého století vznikla tradice, že jakmile prezident skončí svůj úřad, je ze zákona zřizována jeho prezidentská knihovna. Jde o jakési dokumentační centrum, kam jsou svezeny všechny jeho písemnosti. Současně s tím se tam zřídí výstava o konkrétním prezidentovi, jeho politice, jeho době. A zároveň prezidentská knihovna působí jako společenské centrum, kde se konají literární večery, společenské akce atd. Knihovna tak současně slouží na rozhraní života vědeckého, společenského, uměleckého atd.

Je překvapující, že je to ve Spojených státech uzákoněné? Nemělo by to být osobnost od osobnosti? Některý prezident si zaslouží větší pozornost, jiný menší.

Určitě je to pro nás zvláštní. V Americe je to ovšem dáno skutečně specifickou rolí prezidenta ve společenském životě. Také to trochu supluje národní archivy, kulturní a historické instituce, které v Evropě máme. Ale Amerika, která je velmi založena na privátní iniciativě, tyto instituce nemá nebo fungují jiným způsobem. Prezidentské knihovny tak dohromady tvoří jakýsi systém národní paměti. Díky tomu se například skrze Geralda Forda hovoří o ranných 70. letech, skrze Ronalda Reagana o 80. letech a podobně. Je to pak i klasický cíl školních vzdělávacích výletů, kde se děti učí o současné národní historii.

Když jste připravoval prezidentskou knihovnu Václava Havla, prý jste objížděl Spojené státy a navštěvoval prezidentské knihovny. Vypadají všechny podobně? Jsou některé třeba kuriózní? Co se tam dá vidět?

Viděl jsem knihovnu J. F. Kennedyho v Bostonu a knihovnu Geralda Forda ve městě Grand Rapids ve státě Michigan. Tyto knihovny se velmi lišily, ale trochu jinak, než bychom čekali. Kennedy je velký americký mýtus 60. let, takže jeho knihovna nepotřebuje příliš přesvědčovat lidi, příliš vysvětlovat. Ona tam prostě je. Je to obrovský dům na pobřeží v Bostonu, kde je v obrovském sále americká vlajka a citace z Kennedyho díla. Ovšem samotná dokumentační a výstavní část je relativně slabá, protože se spoléhá právě na Kennedyho mýtus. Je tam mnoho obrazovek, z kterých mluví Kennedy, lidé před nimi fascinovaně stojí a naslouchají tomu vemlouvavému hlasu. Kdežto Gerald Ford je postava, u které se málokomu vybaví něco s ní spojeného. Paradoxně je proto Fordova knihovna obsahově daleko bohatší. Potřebuje totiž vysvětlit, kdo byl Ford, jakým podivným způsobem se stal prezidentem, jaké události se odehrávaly v jeho době. Přestože jeho vláda byla krátká, došlo během ní k pozoruhodným událostem. I proto je jedním z klíčových exponátů skutečný vrtulník z americké ambasády v Saigonu. Je to vrtulník ze známých fotografií, kde se zoufalí obyvatelé Jižního Vietnamu pokouší dostat jako poslední do tohoto vrtulníku ze země okupované komunistickými vojsky.

O české prezidentské knihovně se říká, že je kromě těch amerických jedinou na světě?

Zdá se, že je to tak. V Británii byl pokus o premiérské knihovny, protože tam z pochopitelných důvodů prezidentská knihovna být nemůže.

Kdo byl prapůvodním autorem nápadu české prezidentské knihovny? Četl jsem, že to byla paní Dagmar Havlová.

Na počátku stáli tři lidé: Dagmar Havlová, Karel Schwarzenberg jako dlouholetý spolupracovník Václava Havla a profesor Miloslav Petrušek, sociolog. Ti tři jsou oficiálními zakladateli knihovny, kteří přišli na tento nápad a vytvořili původní koncepci.

Knihovna se různě stěhovala, její začátky nebyly jednoduché. Nějakou dobu byla v Hergetově cihelně, teď je v kavárně Montmartre. To asi není úplná náhoda, protože tato kavárna je známá už z 20. let minulého století jako místo, kde se scházela pražská bohéma. Byl to jeden z důvodů, proč je právě tam Havlova knihovna?

Byla i nebyla to náhoda. Hledali jsme nějaký prostor v centru Prahy, který by poskytl místo nejen pro samotnou výstavu, ale kde by se mohly konat i různé doprovodné akce. Proto jsme sháněli místo, které by bylo poblíž jak turistických cest, tak intelektuálního života současné Prahy. A to je stále na Starém městě, protože tam jsou umělecké i humanitní fakulty a různé kavárny. A právě mezi nimi je kavárna Montmartre. Říkal jste, že to byla ta intelektuální elita 20. let. Je známo, že tam chodil Jaroslav Hašek, ale oni ho občas vyhazovali. Chodíval tam totiž ožralý, smrdutý, vodil si s sebou různá podezřelá individua...

Také tam ale chodili pánové Kisch, Longen...

To ano, ale pokud se ví, nepřicházeli ožralí, smrdutí a bez peněz jako Hašek. V tomto smyslu i Havel patří do českého mýtu. Když ale říkám český mýtus, myslím to jak vážně, tak trochu v legraci. Určitě poslední, o co by nám šlo, je vytvářet nějakou jednostrannou glorifikaci. K havlovskému sebevýkladu vždy patřila sebeironie. Když se podíváme do Havlových her, autobiografičtí hrdinové často pronášejí velmi jedovaté, ironické, sebezesměšňující řeči. Přesně to, co by si žádný americký prezident nikdy nedovolil.

Jak vlastně reagoval Václav Havel, když jste mu oznámili, že to bude kavárna Montmartre? Měl radost?

Měl radost. Šel se tam podívat, rozhlédl se po tom prostoru, dal si pivo a utopence. Za chvíli si dal ještě druhého utopence a řekl, ať mu dají hodně cibule. Cítil se tam velmi dobře. Myslím, že by mu bylo naopak velmi nepříjemné, kdyby to bylo něco v americkém stylu. Kdyby to měla být velká moderní budova na kraji města, kde bude česká vlajka a Havlovy citáty. Tam jsem si jist, že by řekl ne. Nemá to být monument živému člověku, s čímž navíc máme ve střední Evropě poměrně špatné zkušenosti. Václav Havel to bere jako příležitost skrze jeho život a dílo (které se staly pro svět českým mýtem) vyprávět o českých moderních dějinách, reflektovat je a vyzývat k tázání o české současnosti. A to klidně k velmi nepříjemnému tázání.

Tato stálá expozice se jmenuje Havel v kostce. Ta kostka tam skutečně je. Jinak si ale člověk láme hlavu s tím, jak lze život takového člověka shrnout v kostce, i když je to samozřejmě symbolické. Co tam kromě nejruznějších rukopisů, osobních předmětů můžeme vidět?

Právě rukopisy a osobní předměty jsou to podstatné. Václav Havel je prvotně spisovatel, umělec, takže jeho texty jsou pochopitelně důležité. Jsou tam proto jeho rukopisy a úryvky z jeho textů, které jsou vybrané tak, aby zahrnovaly v kostce, "ochutnávkách", "jednohubkách" celé Havlovo dílo a všechny možné žánry. Jsou tam eseje, básně, grafické básně, divadelní hry, projevy v maličkých citátech, které je možné vnímat jako výzvu ke čtení celých textů anebo jako aforismy nebo je možné si z nich dělat legraci. V některých případech jsme se pokusili, aby i v expozici byl přítomen prvek situačního humoru, aby se ty věci ocitaly v kontextech, které trochu zlehčují. Konkrétně zmíním jednu věc, kterou jsem vymyslel v noci, když jsem nemohl spát a přemýšlel, jak udělat knihovnu, aby to nebyl monument: Vymyslel jsem princip knih, které Václav Havel nikdy nenapsal, ale mohl by. Takže je tam série knih, které mají nadpis Václav Havel a nějaký název. Když pak člověk tuto knihu otevře, uvidí trochu něco jiného. Nechci prozradit co, ale mohu prozradit nějaké názvy. Nejradši mám asi název Čecháčkové, také se mi líbí Vaříme pro psy a další je Vaříme psy a prozradím ještě jeden, Vaříme pro Chartu.

Jste hlavní autor expozice. Dal vám Václav Havel volnou ruku?

V této věci je nesmírně cudný. Jakožto člověk vnitřně velmi skromný, který si na nějaké sebeoslavování nepotrpí, k tomu má velmi dvojznačný vztah. Má pocit, že by to bylo užitečné pro paměť národa, ale zároveň nechce, aby to byl monument. Proto se do přípravy expozice nechtěl motat a snad jednou se vyptal, jak to asi vypadá, co to asi bude. V žádném případě neprotestoval, neříkal toto ano, toto ne. Nechal to na nás.

Když se otevíral Montmartre, Ivan Havel (bratr Václava Havla) představil kresbičku malého Václava a prozradil, že Václav Havel si jako malý kluk rád maloval panovníky. Ivan Havel také prozradil, že jeho bratr chtěl být původně filmovým scenáristou, ale prý se tak pohádal s Milošem Formanem o uvažovaný scénář, že se do něj nakonec vůbec nepustil. Možná jsme tak přišli o skvělého filmového scenáristu. Jaké další perličky v expozici máte?

To, co zmiňujete, Ivan Havel prozradil až na vernisáži, takže jsem na tom byl stejně jako vy. Myslím ale, že ještě jedna kuriozita by tam byla. Je to socha krátkých kalhot a Havlův vlastní výklad, jak to s těmi slavnými krátkými kalhotami bylo.

Svědčí to tom, že máte vy i Václav Havel dost smyslu pro humor - nakonec říkáte, že to nesmí být monument...

Nesmí, to by bylo strašně špatně. Je to přesně to, co odlišuje český přístup od amerického. Američané Havla milují více než Češi. Bojím se, že mu ne úplně rozumí, protože nejsou schopni v překladech vytušit všechny roviny ironie a zesměšňování světa i sebe sama. Ovšem ironie je nesmírně důležitá nejen pro Havla, ale i pro "českost", češství. Když jsem přednášel české dějiny v Rezně a na nějakých místech v Americe, vždy jsem zdůrazňoval: Přátelé, když čtete české texty, uvědomte si, že si z vás český autor může kdykoliv dělat legraci, ale vy to nepochopíte. Čili buďte na Čechy opatrní. V tomto smyslu jsme pojali i naši expozici.

Svého času jsem byl na Petříně v expozici Járy Cimrmana. Průvodce mi vyprávěl, že u jeho jediné sochy, na které není vůbec poznat (jde o omlětý říční kámen), se Češi skvěle baví, ale třeba Němci kroutí hlavou, jak je možné, že takovému géniovi nejsme schopni udělat lepší sochu. Máte také takové zahraniční reakce? Pochopí cizinci vždy český humor?

Myslím si, že ne. Expozice by měla mít obě roviny. Přijede-li zahraniční turista, musí se o Havlovi něco dozvědět. Ale pro českého návštěvníka by tam měla být tato přidaná hodnota, kterou při nejlepší vůli nemůžeme tlumočit.

Bylo obtížnější shánět dokumenty z Havlovy disidentské éry anebo z doby, kdy byl prezidentem?

Očekávalo by se, že z doby 70. a 80. let to bude nejobtížnější. Ovšem nebylo to tak, protože Václav Havel měl řadu přátel, kteří různé dokumenty schovávali, takže tam máme spoustu pozoruhodných věcí. Je to třeba taková legrácka, kdy byl Václav Havel jmenován ministrem druhé kultury. Také je tam dochována řada petic za propuštění Václava Havla. Pravda je, že většina jich pochází z doby Havlova posledního věznění z roku 1989. Velmi bohatě také máme zastoupeny věci z dětství a mládí. To je hlavně díky Ivanu Havlovi. On je kybernetik, člověk tedy velmi precizní, strážce rodinného odkazu. Rodinný archiv Havlů je tak pečlivě uspořádán díky Ivanu Havlovi. Kupodivu větší problémy jsou ve 60. léty, s divadelním obdobím. A relativní problémy jsou i s 90. léty, kdy se dělala velká historie, ale nikdo neměl tolik času schraňovat dokumenty. Pak však přicházíme my, historici, a říkáme, že je sice pěkné, že se zrušila Varšavská smlouva a udělalo to a to, ale my bychom potřebovali dokumenty. Takže tam je ještě hodně práce. Tato expozice je samozřejmě jen zlomkem z materiálů, které se postupně shromažďují a z kterých by měl vzniknout pokud možno co nejkompletnější havlovský archiv. Ten by měl být zčásti přítomen fyzicky v knihovně, ale hlavně by měl mít digitální podobu. V současnosti totiž dokončujeme podobu digitálního archivu, který by měl být přístupný kdekoli přes internet. V tomto archivu by měl zájemce možnost vidět faksimile dokumentů ve výtvarné i literární podobě. Tak se totiž dnes ve světě archivy dělají.

Archiv, který není digitální, jako by nebyl...

To bych zase neřekl. Je to zvláštní druh slasti, když vám někde v archivu otevřou krabici, kde najdete staré zašmudlané papíry, kterými se probíráte a zjišťujete. Uznávám však, že slast je to velmi specifická, kterou ne zrovna každý sdílí.

Kromě stálé expozice tam pořádáte různé semináře, výstavy, diskusní večery. Včera jste otevřeli výstavu Ženy v disentu?

Tuto výstavu jsme dělali ve spolupráci s Fórem 50 %, protože nejde jen o mapování života a díla Václava Havla, ale o celou dobu, která by měla být zpřítomňována a reflektována. A to hlavně pro mladou generaci, pro lidi, kterým je dneska třicet, dvacet a méně. A právě jedním z poměrně "podbádaných" témat je role žen v disentu. Proto jsme vymysleli akci, kterou jsme nazvali Ženský bytový seminář. Touto akcí jsme se pokusili trochu rekonstruovat bytové semináře z 80. let. Takže tam byly papuče, pilo se hnusné kafe Standard směr bez podšálku. To se odehrálo a zůstala tam po tom výstava, která má podobu šňůr s prádlem, na kterém jsou natištěné texty, fotografie a dokumenty,

které reflektují různé podoby podílu žen na společenské resistenci. Takto kdokoliv přijde na havlovskou výstavu, má navíc ještě možnost zhlédnout k tomu něco dalšího, co mu tuto dobu přiblíží ještě z nějakého jiného úhlu.

Mají dnešní mladí lidé zájem o etické otázky, filozofování, o pravdoláskovské přemítání nad věcmi, nebo je to přežitek?

Moje pedagogická zkušenost naštěstí svědčí o tom, že mladí lidé o to zájem mají. A proto jsme tady. (redakčně kráceno)

<http://www.ct24.cz/textove-prepisy/osobnosti-na-ct24/53644-american-havla-miluji-vice-nez-cesi-rika-martin-c-putna/>